הלכות תלמוד תורה

נושא ב'

א. שלחן ערוך יורה דעה סימן רמ"ו סעיף א'

שחייב כל אדם בתלמוד תורה והיאך לומדים בשכר. ובו כ"ו סעיפים:

כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורים בין בחור בין זקן גדול אפי' עני המחזר על הפתחים אפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה. (ובשעת הדחק אפילו לא קרא רק ק"ש שחרית וערבית לא ימושו מפיך קרינן ביה) (הגהות מיימוני פ"א וסמ"ג עשין י"ב)

ב. גמרא מנחות דף צ"ט ע"ב

תַּנְיָא: רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, אֲפִילּוּ סִילֵּק אֶת הַיְשָׁנָה שַׁחֲרִית וְסִידֵּר אֶת הַחֲדָשָׁה עַרְבִית – אֵין בְּכָךְ כְּלוּם, אֶלָּא מָה אֲנִי מְקַיֵּים "לְפָנַי תָּמִיד"? שֶׁלֹּא יְלִין שֻׁלְחָן בְּלֹא לֶחֶם. אָמַר רַבִּי אַמֵּי: מִדְּבָרָיו שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי נִלְמוֹד, אֲפִילּוּ לֹא שָׁנָה אָדָם אֶלָּא פֶּרֶק אֶחָד שַׁחֲרִית וּפֶרֶק אֶחָד עַרְבִית – קַיֵּים מִצְוַת "לֹא יָמוּשׁ (אֵת) סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ". אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי: אֲפִילּוּ לֹא קָרָא אָדָם אֶלָּא קְרִיַּת שְׁמַע שַׁחֲרִית וְעַרְבִית – קַיֵּים "לֹא יָמוּשׁ", וְדָבָר זֶה אָסוּר לְאוֹמְרוֹ בְּפְנֵי עַמֵּי הָאָרֶץ, וְרָבָא אָמַר: מִצְוָה לְאוֹמְרוֹ בְּפְנֵי עַמֵּי הָאָרֶץ. שָׁאַל בֶּן דָּמָה, בֶּן אֲחוֹתוֹ שֶׁל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, אֶת רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: כְּגוֹן אֲנִי, שֶׁלָּמַדְתִּי כָּל הַתּוֹרָה כּוּלָּהּ, מַהוּ לִלְמוֹד חָכְמַת יְוָנִית? קָרָא עָלָיו הַמִּקְרָא הַזֶּה: "לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה". צֵא וּבְדוֹק שָׁעָה שֶׁאֵינָהּ לֹא מִן הַיּוֹם וְלֹא מִן הַלַּיְלָה, וּלְמוֹד בָּהּ חָכְמַת יְוָנִית.

ג. גמרא סנהדרין דף צ"ט ע"ב

"נֹאַף אִשָּׁה חֲסַר לֵב". אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ: זֶה הַלּוֹמֵד תּוֹרָה לִפְרָקִים, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי נָעִים כִּי תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ יִכֹּנוּ יַחְדָּו עַל שְׂפָתֶיךָ".

ד. מעלות התורה (לר' אברהם אחי הגר"א)

גם התורה נקראת אשה כמו שכתוב תורה צוה לנו משה מורשה, אל תקרי מורשה אלא מאורשה... ואגב אכתוב מה ששמעתי מאחי הגאון ז"ל, דאיתא בגמרא (חלק ק"ה א') נואף אשה חסר לב זה הלומד תורה לפרקים, לכאורה מה ענין זה לזה, ואמר הגאון כי התורה נקראת אשה כנ"ל, ומי שהוא מנאף בודאי אינו מיחד עם הזונה אלא לפרקים, לפי שאינו מיוחדת לו בכל עת כאשתו שהיא מיוחדת לו תמיד, כן הלומד תורה לפרקים אינה מיוחדת לו תמיד:

ה. שנות אליהו (להגר"א) מסכת פאה פרק א' משנה א'

משנה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר: הַפֵּאָה, וְהַבִּכּוּרִים, וְהָרְאָיוֹן, וּגְמִילוּת חֲסָדִים, וְתַלְמוּד תּוֹרָה.

ותלמוד תורה נמי אין לה שיעור לא למטה ולא למעלה. דכתיב והגית בו יומם ולילה. וא"כ אין לה שיעור למעלה. ולמטה נמי דלפעמים בתיבה אחת הוא פוטר והא דאיתא בגמרא קרא קריאת שמע ערבית ושחרית כאלו קיים והגית בו יומם ולילה. לא בא לאפוקי שאינו יוצא בתיבה א' אלא ק"ש הוא חיוב על כל אחד לקרות שחרית וערבית וע"ז אמרו דאם קרא כו' או אפילו תיבה א' א"צ למוד ויוצא בק"ש והא דכתיב והגית כו' כיון שיוצא בתיבה אחת היינו דאלו לא הוי כתיב והגית ה"א שאינו צריך אלא תיבה א' ולא יותר אף שיש לו פנאי ללמוד לכך נאמר והגית כו' לומר שחייב אדם ללמוד תורה יום ולילה אך אם צריך לעסוק במצוה או בדרך ארץ שהוא ג"כ מצוה אזי הוא פוטר את עצמו בתיבה אחת ונקט התנא הא דאין לת"ת שיעור למטה להורות שצריך האדם מאד מאד לחבב את התורה דבכל תיבה ותיבה שלמד בה הוא מצוה בפ"ע והראיה שיוצא בתיבה אחת מצות לימוד התורה שהיא שקולה נגד כל המצות והכלל בזה שאין מבטלין ת"ת אפילו למצוה אם יכולה להעשות על ידי אחרים והשכל מחייב בזה מפני שכל תיבה ותיבה בפ"ע היא מצוה גדולה והיא שקולה נגד כולם. א"כ כשלומד למשל דף א' מקיים כמה מאות מצות. וא"כ בודאי יותר טוב לקיים מאה מצות ממצוה אחת רק כשאי אפשר לקיים ע"י אחר אזי רשאי לבטל ולזה שונה התנא הא דת"ת אין לה שיעור למטה להורות כנ"ל או כשצריך לאכול שהוא ג"כ מצוה ולולא זאת לא היה לנו פנאי לעשות איזה מצוה או לאכול דכתיב והגית בו יומם ולילה. לכך משמיענו דלפעמים אף בתיבה אחת יוצא:

ו. שלחן ערוך אורח חיים סימן קנ"ה סעיף א'

אחר שיצא מבית הכנסת ילך לבית המדרש ויקבע עת ללמוד וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבירנו אף אם הוא סבור להרויח הרבה: הגה ואף מי שאינו יודע ללמוד ילך לבית המדרש ושכר הליכה בידו או יקבע לו מקום וילמוד מעט במה שיודע ויחשוב בעניניו ויכנס בלבו יראת שמים (הר"י פ"ק דברכות):

ז. מגן אברהם סימן מ"ז ס"ק ז'

אין בכך כלום. ול"ד לכל הברכות שאסור להפסיק בין הברכו' למצוה כמ"ש סי' ר"ו שאני הכא דמצוה להגות יומם ולילה וא"כ לעולם ליכא היסח הדעת:

ח. מגן אברהם סימן קנ"ו

בשבת דף ל"א בשעה שמכניסין אדם לדין שואלין אותו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפ"ו צפית לישועה (פי' לדברי הנביאים) פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר ואף עפ"כ אי יראת ה' היא אוצרו אין אי לא לא ועיין במדרש משלי שהאריך הרבה מה ששואלין לאדם אם למד שיעור קומה, ובעו"ה אין אתנו יודע עד מה וה' יתן חכמה, ופרש"י לפי שאדם צריך

להתעסק בדרך ארץ שאם אין ד"א אין תורה הוצרך לקבוע עתים לתורה בדבר קצוב שלא ימשך כל היום לד"א עכ"ל משמע דמי שאינו צריך לכך חייב לקיים והגית בו יומם ולילה עבי"ד סי' רמ"ו.

ט. גמרא ברכות דף ל"ה ע"ב

אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אִלְעַאי: בֹּא וּרְאֵה שֶׁלֹּא כְּדוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים דּוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים. דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים עָשׂוּ תּוֹרָתָן קֶבַע וּמְלַאכְתָּן עֲרַאי, זוֹ וְזוֹ נִתְקַיְּימָה בְּיָדָן. דּוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים שֶׁעָשׂוּ מְלַאכְתָּן קֶבַע וְתוֹרָתָן עֲרַאי, זוֹ וְזוֹ לֹא נִתְקַיְּימָה בְּיָדָן.

י. אגרות משה יורה דעה חלק ד' סימן ל"ו

אות ג. בעניין החיובים ללמוד ולדעת כל התורה, וללמוד תורה ביום ובלילה

הנה כבר ביארתי זה כבר, וגם נדפס בספר אג"מ על יו"ד ח"ב סימן ק', דבלימוד התורה איכא שני חיובים. איכא חיוב ללמוד כל התורה שבכתב ושבע"פ וגם לידע אותה, ונוסף על זה איכא איסור לאו על השכחה - כדאמר ר"ל במנחות דף צ"ט ע"ב כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו שנאמר השמר לך וכו' פן תשכח את הדברים, ולר' אבין איכא תלתא לאוין. ועוד מצווה איכא, שצריך האדם ללמוד בכל יום פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית, מקרא דוהגית בו יומם ולילה (יהושע א', ח', ובגמ' שם אי' דקיים מצוות לא ימוש ספר התורה הזה מפיך, שבאותו הקרא) לר' אמי, ולר' יוחנן משום רשב"י יצא מצווה זו השניה גם בק"ש שחרית וערבית, ומקיים בקריאת שמע בזמנה שתי מצוות. ואיפסק ברמב"ם פ"א מת"ת ה"ח כר' אמי, שאינו יוצא מצוות ת"ת בק"ש אלא דווקא בקביעות זמן אחר ללימוד התורה שני פעמים ביום ובלילה.

אות ט. המצווה שיש על כל אחד מישראל ללמוד את כל התורה שהוא לימוד תלמוד בבלי שלא בעיון

וגם משמע מהרמב"ם שאיכא מצווה חיובית על כל אחד ואחד מישראל ללמוד את כל התורה, שהרי גם חיוב זה בפ"א ה"י, שהוא החיוב שעל כל אחד ואחד מישראל שצריך ללמוד עד יום מותו מטעם דכל זמן שלא יעסוק בלמודו הוא שוכח, שמזה הכרח שגם צריך ללמוד, דאל"כ לא היה שייך לאסור השכחה. אבל חיובו הוא רק בזמן שקבע לקיים מצוות הלימוד, והיינו שצריך להשתדל שילמוד בכל יום פרק אחד. אבל הוא לימוד שלא בעיון, שהרי א"א בזמן קצר ללמוד בעיון. אלא שהלימוד בעיון לא שייך למצווה זו שנאמרה בפ"א, ששייך לקיימה אף אלו שלומדים רק זמן קטן ביום וזמן קטן בלילה. והוא מקור ללימוד דף גמרא שהיה ברוב ערי ישראל ואולי כולן שהיה חברה ש"ס, בין ללמוד בחבורת בע"ב כל הש"ס והרב למד זה עמהם, בין לחלוקת הש"ס לבע"ב היכולין ללמוד גם בעצמן שילמדו בהעיר כל הש"ס גם ע"י הבע"ב. וכשהיו בעיר הרבה בתי כנסיות, היה זה ברוב בתי כנסיות בכל ביהכ"נ לעצמה. וכשהתחילו מתרשלין בזה, הונהג ע"פ הגאון ר' מאיר שפירא זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ בלובלין, שיהיה דף יומי כללי קבוע בכל העולם. שבלימוד זה מקיימין לימוד כל תורה שבע"פ שנכתבה ע"י רב אשי ורבינא, שזה שייך להחשיב כולה תלמודא - אף שאין לומדין גם תלמוד ירושלמי, מחמת שקשה הלימוד בירושלמי מפני שאין עליו פירוש מבואר בלשון קצר וברור ונכון כפירוש רש"י על הבבלי - מחמת שהתלמוד בבלי עיקר להלכה. וגם דורות הקדמונים היו הרבה, גם חכמים גדולים, שלא למדו את הירושלמי, וגם הרבה שלא ראו אותו מפני שלא העתיקו אותו הסופרים כל כך כהבבלי. שלכן החשיבו לעניין הלימוד דתושבע"פ שחייבו גם את בע"ב ללמוד, רק תלמוד הבבלי. שזה למדו בע"ב בחברות הש"ס שהיו בהעיירות, וגם קביעות הדף היומי רק בתלמוד בבלי. אבל עכ"פ קיום המצווה כראוי לא נתקיים בזה, וגם ליכא חיוב הכרחי ממש על כל אחד ואחד, ולא נחשבו עבריינין בזה.

אות י. החיוב שיש לכלל ישראל שיהיו חכמי תורה שיודעים לקבוע הלכה בכל ענייני התורה, ושחיוב זה מוטל דווקא על תלמידי הישיבות שלמדו כבר חשיבות לימוד התורה, ויודעים לעיין בה

אבל ודאי איכא גם חיוב על מצווה זו דידיעת כל התורה בחכמה ובהשכל, להיות חכמים ממש בתורה ולידע גם להורות, שהוא על כלל ישראל, שיהיו בכל דור ודור הרבה חכמים גדולים שידעו כל התורה כולה בידיעה גדולה אף להורות בהם. לא רק בדברים הנוהגים גם בזה"ז, אלא אף בקדשים ואף לטהרות. אך חיוב הקודם הוא לדברים הנוהגים בזמן הזה. ושידעו אף לקבוע הלכתא בדיני קדשים וטהרות נמי, כדכתבו התוס' בזבחים דף מ"ה ע"א ד"ה הלכתא, דכל האמוראין סברי שקובעין הלכתא אף למשיחא, וכדחזינן שכן סובר הרמב"ם, דהא קבע בחיבורו להלכה גם הלכות קדשים וגם דיני פיגול וטהרות וקידוש החודש ומלכים וסנהדרין.

אבל חיוב זה נתקיים אף שאיכא רק מיעוטא מישראל ששייך להחשיבם חכמי תורה, אף שהוא רק למדרגת דורותינו האחרונים. וא"כ צריך לידע על מי מוטל חיוב הזה למעשה לראות שיתקיים זה שיהיו גדולי תורה גם בדור יתמא שלנו. שהרי על אלו שאבותיהם לא לימדום כלל, בין מצד רשעותם בין מצד חסרון ידיעה שאיכא תורה בישראל על כל דבר ודבר - אף על מה שעושין בבית ועל מה שעושין בחוצות ובשווקים בכל מקום ומקום ובכל עניין ועניין - לא שייך שיהיה החיוב, שהרי לא שמיע להו ולא סבירא להו וכל דבר ישר בעיניהם. ואף לא על אלו שכבר יודעין שאיכא תורה בישראל וצריך ללומדה ולידע אותה, אבל העיקר אצלם הם לימודי החול שבמדינה - שזה סוברין לחוב ממש, ולימוד התורה הוא רק למעלה בעלמא בהחשיבות להתפאר ולהתקשט בזה, שאף במיעוט ידיעה ובמיעוט חכמה בתורה כבר סגי זה בדורותינו. אלא על אלו מתלמידי הישיבות הגדולות, שכבר יודעין גדלותה וכבר טעמו מעט מחכמתה משיעורי ראשי הישיבות הגאונים, והורגלו מעט גם להבין בעצמן מתיקות כל סוגיא וסוגיא שבש"ס, ובעיון המפרשים שיודעין כבר לעיין בעצמן מעט, שייך להטיל עליהם את חיוב הגדול לידע כל הש"ס והפוסקים ולהיות מחכמי התורה. מאחר שאף אם כל בני הישיבות יהיו גדולים בתורה, יהיו עדיין מעט מוזער בעולם.

שלכן כתבתי (באגרות יו"ד ח"ג סימן פ"ב) אשר לבני תורה וגם לבני ישיבות הקדושות אשר ראויין להתגדל בתורה וביראת ה' טהורה, הרי עצם לימוד חול - אף כשליכא לימודי כפירה ותערובות נשים - הוא איסור. וגם הסברתי שכל הזמן וכל הכוחות צריך כדי שיהא גדול בתורה. ומצד עניין הפרנסה, הא אף בדרך הטבע איכא, מאחר שהתירו להתפרנס מרבנות ומלהיות מגידי שיעור בישיבות גדולות וקטנות וגם היא פרנסה כבודה.